

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 – 1921 РОКІВ: ПОГЛЯД ІЗ СЬОГОДЕННЯ

На основі історичної літератури та документальних джерел у статті здійснюється ретроспективний аналіз складних і суперечливих подій на українських теренах періоду 1917–1921 рр., звертається увага на несформованість національних державотворчих традицій, несприятливі внутрішні й зовнішні фактори, котрі у синтезі з прорахунками керівників Центральної Ради, Гетьманату та Директорії призвели до поразки Української революції.

Ключові слова: *Українська революція, Центральна Рада, Гетьманська держава, Директорія, УНР, ЗУНР, Армія УНР, Українська галицька армія, повстанські отамани, політичні партії, Універсали, Брестський договір, Антанта, Четвірний союз, більшовики, білогвардійці.*

2017-го року відзначалося 100-річчя початку Української революції. Протягом тривалого часу в історичній літературі, перш за все радянській, події 1917–1921 рр. в Україні висвітлювалися в контексті іншої, радикальної, так званої Великої Жовтневої соціалістичної революції. Незважаючи на той беззаперечний факт, що почалася вона задовго до жовтневого перевороту в Петрограді, практично після повалення самодержавства в Росії, до складу якої входили і українські землі.

З позицій сучасної методології історії події в Україні початку ХХ ст. розглядаються як окреме явище, звичайно, не ізольоване від процесів на теренах колишньої російської імперії, інтегроване не лише в контекст всеросійської громадянської війни, але й у світові глобальні зміни, що настали внаслідок Першої світової війни та встановлення більшовицького режиму на одній шостій земної кулі.

Отже, є сенс поглянути на події Української революції неупереджено, спираючись на достеменні історичні факти, погляди та оцінки як сучасників тих буремних років, так і останні історичні дослідження, що ґрунтуються на архівних матеріалах та критичному аналізі того, що відбувалося на українських землях у 1917–1921 рр. з тим, щоб здобути необхідні уроки та зробити певні висновки для сьогодення.

Як зазначалося у Зверненні Президента до українського народу з нагоди відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років, сьогодні ми не стільки святкуємо, скільки аналізуємо помилки наших далеких попередників. Аналізуємо для того, щоб зараз уникнути подібного самим. Вивчити, засвоїти і не повторити – от що зараз головне. Медики дуже наполегливо радять холодний душ як дієвий профілактичний засіб. А для політиків вельми корисним є холодний душ історії. Саме таку назву має есе письменника і публіциста Володимира Базилевського, в якому він зазначив, що українці володіють незбагненним хистом заганяти хворобу у глиб душі, але зазирнути туди наважуються дуже рідко. Можливо, це несвідома форма самозахисту: інстинктивне відчуття безміру падіння. Значно легше шукати винуватців деінде. Винні сусіди. Винні несприятливі обставини. Винні самі державці, не підозрюючи, що вони – частина нас самих [2, с. 488].

У всякому випадку після Першої світової війни на авансцені історії повноголосно заявили про себе народи, над правом на самостійне існування яких у провідних європейських столицях навіть не замислювалися. На жаль, у нашому календарі, на відміну

© Коропатник Михайло Михайлович – доцент кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання ЧОІППО імені К. Д. Ушинського, кандидат історичних наук.

від Чехії, Польщі, Фінляндії, Естонії, Литви, Латвії та інших країн, дати століття відновлення чи проголошення незалежності немає. І лише у 1991 р. Україна стала на шлях, якого не змогла здолати на початку ХХ ст.

Разом з тим, і це є історичним фактом, революція 1917–1921 рр. не залишила українців без, хай і відносних, проте позитивних наслідків. Як зазначав Іван Лисяк-Рудницький, «було би помилкою говорити про поразку української революції. Вона не досягла своєї остаточної мети, але внутрішньо переродила суспільство України...». Справді, навіть більшовики мусили рахуватися з розмахом і силою українського національного руху. Замість сукупності малоросійських республік та губерній з'явилася Україна, хай ще і не відокремлена, але вже виокремлена. І з юридично оформленим правом відділитися. Звичайно, в конституції Радянського Союзу ту норму твердо вважали мертвою, але українці її оживили, щойно склалися належні для того обставини. Про ці позитивні наслідки цілком слушно йдеться у Зверненні Президента до українського народу з нагоди відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років.

Історіографія питання досить обширна і суперечлива. Тому огляд її вимагає нелінійного мислення, інакше історія, за висловом відомого філософа Гегеля, повториться двічі: «перший раз як трагедія, другий раз – як фарс» [8]. Отже, потрібно мати на увазі, що історія складається не лише з героїчних, але й трагічних, якщо не драматичних, сторінок. Що ж, як говорив Микола Карамзін, «история должна быть злопамятной», інакше нинішнє покоління залишиться без історичної пам'яті, не здатне до адекватного реагування на виклики сучасності.

Виходячи із цього постулату, автор при аналізі подій на українських землях під час революційних подій початку ХХ ст. використовував як радянські, так і українські джерела. Справа в тому, що історичні дослідження радянської доби та окремих сучасних російських істориків відрізняються наявністю великої кількості фактичного матеріалу. Відкинувши ідеологічні трактування та упередження, їх цілком можливо використати для формування цілісної картини процесу, що відбувався того часу. Йдеться про роботи, у яких розповідається про події громадянської війни на території СРСР та України [3, 14, 15], збройні формування та генеза зародження і розвитку Червоної армії [16, 19, 34, 42, 49]. Окремої уваги заслуговує історична розвідка О. Щуса про військове будівництво в Україні у 1919 році [69].

Серед українських досліджень, у т. ч. написаних у діаспорі, варто назвати праці О. Божка [4], В. Верстюка, В. Горобця, О. Толочка, Т. Осташко [5, 6], К. Галушка [10], В. Головченка [12], Л. Гриневич [18], А. Грицака [20], А. Гриценка [21], Т. Гунчака [23], О. Копиленко та М. Копиленко [30], В. Кременя, Д. Табачника та В. Ткаченка [33], П. Мірчука [40], В. Солдатенка [54, 55], О. Старуха [57], Л. Шанковського [68], В. Яцюка [70]. Всі ці роботи написані в різний час і мають як спільні підходи, так і власне авторське бачення.

Багато уваги дослідники приділяють зовнішньополітичним факторам Української революції, що спричинили поразку національної державності. Зокрема, ці проблеми висвітлюються в роботах Н. Городньої [13], М. Держалюка [26], Л. Дещинського [27], В. Соловійова [56], а також у нарисах історії дипломатії України [45]. Ряд досліджень присвячені безпосередньо питанням створення та еволюції національних збройних сил України [29, 32, 37], діяльності українських та всеросійських політичних партій [44, 48, 64], ситуації з національними меншинами та стану ментальності [31, 46, 64, 66].

Доповнюють панораму революційних подій в Україні дослідження та мемуари сучасників із різних сторін протистояння, в т. ч. Володимира Винниченка [7], Михайла Грушевського [22], Симона Петлюри [36], Миколи Міхновського [41], Миколи Скрипника [53], Юрія Тютюнника [60], Олександра Удовиченка [61], Антона Денікіна [24, 25], Петра Врангеля [9] тощо, а також описи очільників отаманщини, серед яких – Євген Ангел [1], Никифор Григор'єв [8], Нестор Махно [11, 38, 39], Юліан Мордалевич [43], Костянтин Пестушко [47], Ілько Струк [58], Данило Терпило [59], Василь Чучупак [67] та інші.

При дослідженні складних процесів Української революції гарною підмогою стали

збірники документів, зокрема, періоду 1917–1927 рр. [28] та Центральної Ради [65]. Варто також звернути увагу на фундаментальну працю Л. Радченка, присвячену сучасній історіографії національно-демократичної революції в Україні 1917–1920 рр. [50] та публіцистичний твір Володимира Базилевського «Холодний душ історії» [2].

Історична література та джерела, що висвітлюють події Української революції 1917–1921 рр., дають досить широку фактологічну базу і різноманітні оцінки перебігу тих подій. Проте, за винятком деяких праць, у них зосереджується увага на окремих аспектах буремних років, що не дає змогу сконструювати цілісну картину із врахуванням різноманітних суперечливих факторів як зовнішніх, так і внутрішніх, у т. ч. ментальних, що в сукупності призвели до поразки українських визвольних змагань.

Тому автор ставить перед собою завдання з об'єктивних позицій здійснити дискурс у події української історії 1917–1921 рр., спробувати знайти сутнісні, а не поверхові характеристики суспільно-політичних процесів того часу, віднайти глибинні причини поразки визвольних змагань.

Отже, розпочнемо з оцінки передреволюційної України політичним діячем, істориком, соціологом Вячеславом Липинським: «Погорда до батька, коли він слабкий, натомість рабство у чужого, коли він сильний – ось хамство, ось прикмета людей, що живуть на Українській землі. ...Нація отаманів, нація бунту і зради, з якими на кожному кроці тобі прийдеться зустрічатись. ...Не плачте! Завтра так само поскидають тих, що нині вас скидають. На кожного українського Хама завжди знайдеться ще більший український Хам. ...Українотворче діло Богдана спиралося на татар, українотворче діло Гетьманства 1918-го року – на німців. Допомога вичерпалася, й хамство розірвало Україну» [Цит. по 2, с. 482-483]. Це гірко усвідомлювати, але головною проблемою українства впродовж віків, у т. ч. у 1917–1921 рр. і після отримання незалежності у 1991 р., залишалася відсутність внутрішньої консолідації. Важко не погодитися з першим Президентом України Леонідом Кравчуком, який у програмі «Гордон» від 25 лютого 2017 р. заявив: «Ми 25 років воюємо всередині між собою. А тепер вимушені воювати і з зовнішнім ворогом. ...Менталітет росіян – рабський. Як і український».

Причини хвороби криються у «психічних заложеннях» – твердив Олег Ольжич (Кандиба), український поет, археолог, певний час Голова Проводу Українських Націоналістів. «Це є той Дух Руїни, дух степу, який покутує в психічному укладі нашого народу від княжої доби, через гетьманщину й визвольні змагання 1917-1920 років аж по сьогоднішній день» – писав О. Ольжич. [Цит. по 2, с. 488].

Справді, якщо говорити про національно-визвольні змагання 1917–1921 рр., то, перш за все, варто згадати відомі промахи Центральної Ради. Її безхребетність і нездатність до ефективних дій очевидні. Її молоді керівники виявилися нікчемними практиками. Неспромога створити боєздатну армію і дієвий адміністративний апарат визначили наперед сумну долю української державності.

Діячам Центральної Ради виявилось не під силу пов'язати соціальні питання з національним визволенням. Розходження між Винниченком і Петлюрою змушують озирнутися на добу козаччини. Нерішучість і неясність, що ж треба робити (знаменитий IV Універсал був прийнятий із явним запізненням), призвели до втрати історичного часу. Більшовицька агітація виявилася ефективнішою за українську ідею. Німці штовхнули Центральну Раду – і вона впала без найменшого спротиву.

За Директорії спостерігалось те ж саме. Знову з'ясовують стосунки Винниченко і Петлюра (як пізніше – бандерівці і мельниківці). Цього разу – на чий бік прихилитися: до Москви чи Антанти. Армія, поваливши Скоропадського, розповзається по селах. Винниченко подає у відставку. Петлюра – головнокомандуючий армії, який не може дати ради. Як і в добу Руїни, процвітає отаманство й інертність мас.

Стосовно гетьманату Скоропадського з його опорою на німців та прорахунків самого гетьмана, то він, в принципі, був приречений. І все ж за своє короточасне перебування при владі Павло Скоропадський вписав в українську історію одну блискучу сторінку – культурницьку. Тоді як Директорія замість діла демонструвала мітингову суверенність, за вісім місяців Гетьманщини у більшості шкіл була введена українська мова. Побачили світ кілька мільйонів примірників україномовних під-

ручників, засновано 150 україномовних гімназій, національний архів та бібліотеку, що налічувала понад мільйон томів, створено два нових українських університети і українську Академію наук [20, с. 288; 21, с.195].

Звичайно, ганити державців періоду української революції легко. Проте причини поразки незмірно глибші. З найважливіших: темне, дезорієнтоване калейдоскопічною зміною подій, а тому й непередбачуване у своїх діях селянство, денаціоналізоване місто, мізерна кількість відданої українській справі інтелігенції і її аматорство, наївність і недосвідченість. Є й інші причини, про які ще буде мова. Але й перших трьох достатньо, щоб зробити висновок: на початку ХХ ст. ми ще не функціонували як нація, як історичній спільноті українцям бракувало якогось стержня.

Спробуємо розглянути більш детально суспільно-політичну панораму на теренах України періоду національно-визвольних змагань. Пожежа Першої світової війни призвела до початку об'єктивного процесу – соціальних революцій і розвалу колоніальних імперій. Першими стали Російська, Австро-Угорська, Німецька та Османська імперії, створення на їхніх теренах нових незалежних держав. Серед них могла б постати й Україна, якби не політика більшовицького керівництва Росії і країн-переможниць (але це лише зовнішні фактори). У положеннях Версальського договору місця УНР не знайшлося. З об'єктивних причин. Справа в тому, що вона зв'язала себе умовами іншого договору – Брест-Литовського з країнами Четвірного союзу, які програли війну.

Звичайно, таке бачення є поверховим. Бо політична і військова палітра тогочасної України була занадто строкатою, заплутаною і непередбачуваною. На політичній арені розміщувалися багаточисельні дійові особи і виконавці, серед яких – РСДРП (б), партія, котра разом із своїми лідерами зіграла найтрагічнішу роль у долі України.

Що ж взагалі представляли собою політичні партії в Україні у 1917 р.? Після Лютневої революції розгорнулася легальна політична діяльність українських національних партій. Наймасовішою з них була Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР), членів якої називали українськими есерами. Визначним лідером цієї партії був М. Грушевський, що перейшов до УПСР від українських лібералів. Серед інших відомих діячів цієї партії виділялися В. Голубович, М. Ковалевський, О. Сверстюк, П. Христюк та інші. Есери виступали за глибокі аграрні перетворення в інтересах селянства, ліквідацію поміщицького землеволодіння. В галузі національно-державних відносин обстоювали автономію України у складі Російської держави.

Другою за чисельністю і впливом політичною партією була Українська соціал-демократична робітничая партія (УСДРП), яку ще називали партією українських еседеків. Її керівниками були В. Винниченко, І. Мазепа, С. Петлюра, М. Порш та інші. УСДРП виступала за демократичний розвиток України з соціалістичною перспективою, за її автономність у складі федеративної Росії.

Частина українського суспільства ліберально-демократичної спрямованості об'єдналася в Українську партію соціалістів-федералістів (УПСФ) або партію есефів. З соціалізмом ця партія не мала нічого спільного, а її назва була прийнята з тактичних міркувань. Есефи виступали за глибоке реформування народного господарства й аграрну реформу при збереженні приватної власності, за парламентську республіку. З Росією Україна мала будувати відносини на федеративних засадах. УПСФ була нечисленною партією, але у її складі були такі авторитетні діячі українського національно-визвольного руху, як А. Ніковський, Д. Дорошенко, І. Фещенко-Чопівський, С. Єфремов, О. Лотоцький, С. Шелухин та інші [48, 63].

Як бачимо, спільним у програмах цих трьох політичних сил була відсутність намірів будувати незалежну українську державу, а лише у рамках федерації з Росією. На відміну від консерваторів, яку представляла Українська демократично-хліборобська партія (УДХП), що об'єднала у своїх лавах заможні верстви українського суспільства (поміщики, багатоземельне селянство тощо). Спираючись на традиційні цінності українського суспільства – приватну власність і хуторянське селянське господарство, демократи-хлібороби на чолі з братами Сергієм і Володимиром Шеметами та Вячеславом Липинським не обмежувалися автономією України і були схильні визнати необхідність її незалежності. У цьому відношенні вони зближались з відкрито самостійницькою Українською народною партією (брати Макаренки, І. Липа, О. Андрієвський, І. Луценко) [48, 63].

Окрім українських національних партій, в Україні діяли загальноросійські партії: конституційні демократи (кадети), соціалісти-революціонери (есери), соціал-демократи (більшовики і меншовики) тощо. Ця строката політична палітра доповнювалася філіями загальноросійських єврейських, польських та інших партій національних меншин [48, 63]. Врешті-решт, саме політичні партії стали одним із важливих чинників революційного розвитку 1917–1921 рр.

Коротко зупинимось на хронології подій, починаючи з весни 1917 р. Враховуючи революційні настрої і домагання українського народу, Центральна Рада з самого початку почала висувати перед Тимчасовим урядом свої вимоги: відобразити у конкретному документі своє схвалення автономії України; при Уряді Росії ввести посаду комісара з українських питань, а в самій Україні – крайового комісара з Крайовою Радою при ньому; здійснити українізацію армії, середньої і вищої школи; відповідальні посади надавати особам, які користуються довір'ям у населення, володіють українською мовою, знають народний побут; звільнити галицьких військовополонених [64].

Як відомо, Тимчасовий уряд не визнав Центральну Раду за справжнього виразника волі українського народу і заявив, що не має повноважень розв'язувати питання про автономію, тому українцям треба дочекатися Установчих зборів. Враховуючи таку політичну ситуацію, Центральна Рада вирішила звернутися безпосередньо до народу, оприлюднивши I Універсал, яким проголошувалася автономія України. Услід за цим, 15 червня 1917 р., утворено Генеральний секретаріат у складі 8 генеральних секретарів і генерального писаря. Генеральний секретаріат очолив Володимир Винниченко. За партійним складом соціал-демократи обіймали чотири, есери – дві, соціалісти-федералісти – одну і позапартійні – дві посади. Формування уряду за професійною ознакою зумовило посилення в ньому позиції соціал-демократів, хоча в політичному житті України найвпливовішою була партія есерів [64].

II Універсал започаткував загальну липневу кризу в Росії, яка певною мірою захопила й Україну. На підставі домовленості між Центральною Радою і Тимчасовим урядом склад Центральної Ради розширився до 822 членів. Більш ніж половина місць належала представникам українських Рад – селянських (212), військових (158) та робітничих (100) депутатів, а також загальноросійських Советів робітничих і солдатських депутатів (50). Другою за чисельністю групою були представники від соціалістичних партій – загальноросійських (40), єврейських (35), українських (20) і польських (15). Третьою за чисельністю групою були представники від професійних, просвітніх, економічних і національних (молдавських, німецьких, грецьких, білоруських та інших) організацій. Нарешті, останньою групою були представники від міст і губерній [64]. Як бачите, досить строкатий конгломерат, аби приймати узгоджені рішення.

Врешті-решт, певні досягнення в галузі національно-державного будівництва, яких домоглася при підтримці народу Центральна Рада, нівелювалися її нерішучістю в забезпеченні законності і порядку, втіленні у життя радикальних реформ, перш за все, утворення надійної регулярної армії, організація адміністративного апарату на місцях. У той же час серед робітників Донбасу, Придніпров'я, Харкова, в ряді міст півдня України, серед найбільшого селянства та солдатів ряду тилкових і фронтових частин зміцнили свої позиції більшовики. Вони вступили в Центральну Раду й утворили власну фракцію з метою боротьби, як зазначалося в декларації фракції, «з буржуазією і буржуазним націоналізмом», за перемогу «пролетарської революції» [62].

Слід звернути увагу на одну важливу обставину: більшовицькі організації України не були українськими. Серед промислових робітників краю переважали росіяни та євреї. Вони становили 75% кількісного складу більшовицьких організацій України. У жовтні 1917 р. в Україні налічувалося 42 тисячі більшовиків. Інші загальноросійські політичні партії – кадети, російські есери, меншовики, бундівці – також боролися за вплив на маси. Наприкінці 1917 р. в Україні налічувалося 69 тисяч російських есерів, 33 тисячі меншовиків, 10 тисяч бундівців, 8-10 тисяч кадетів. Меншовики та російські есери становили більшість у Радах робітничих та солдатських депутатів, користувалися впливом серед солдатів фронтових частин, мали вагоме представництво в органах міського самоврядування [64].

Отже, три владні політичні центри в Україні – Тимчасовий уряд, Ради робітничих і солдатських депутатів і Центральна Рада, – спираючись на різні політичні партії, соціальні верстви і національні спільноти, готувалися до вирішальної боротьби за владу, за власні методи розв'язання соціально-політичних, економічних і національних проблем.

Далі – калейдоскоп подій: збройне повстання в Петрограді 25 жовтня 1917 р., повалення Тимчасового уряду і створення нового російського уряду (Рада Народних Комісарів); утворення Крайового комітету для охорони революції в Україні і вихід з нього більшовиків; прийняття III Універсалу 7 листопада 1917 р. (проголошення Української Народної Республіки у федеративному союзі з Росією, конфіскація приватного землеволодіння і перехід земель до рук трудящих без викупу, встановлення 8-годинного робочого дня та державного контролю над виробництвом, амністія за політичні виступи та скасування смертної кари, забезпечення народові прав і свобод слова, друку, совісті, зборів, страйків, професійних спілок, рівноправності всіх мов, вдосконалення місцевого самоврядування, встановлення найтіснішої співпраці з органами революційної демократії, якнайшвидше досягнення миру між воюючими країнами тощо); «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради» від Раднаркому РРФСР [52, с. 18]; I Всеукраїнський з'їзд робітничих і солдатських депутатів 11-12 грудня 1917 р. у Харкові, створення першого радянського уряду України – Народного секретаріату [15, с. 302-310]; війна радянської Росії проти УНР; криза уряду Володимира Винниченка; проголошення самостійності України IV Універсалом від 22 січня 1918 р. та створення нового уряду на чолі з Всеволодом Голубовичем; бій під Крутами; Брестський мирний договір з країнами Четвірного союзу 27 січня 1918 р.; окупація України Німеччиною та Австро-Угорщиною; схвалення проекту Конституції України та обрання Михайла Грушевського президентом УНР; розпуск Центральної Ради; створення та крах Української держави на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським; доба Директорії та її державотворча діяльність; поразка Української революції.

Зазначимо беззаперечний факт, що в часи Директорії навіть більше, ніж за Центральної Ради, мали вплив ідеї соціалізму. Як зазначив авторитетний діяч Української соціал-демократичної робітничої партії Ісаак Мазепа, «революція почалася й розвивається під знаком ідей демократії та соціалізму, які були надзвичайно популярними в народних масах... Впливи поміркованих чи так званих буржуазних партій швидко звелись майже до нуля... Майже неможлива будь-яка ширша політична праця поза гаслами та програмами соціалістичних партій» [64].

Але домінування соціалістичних ідей було не єдиною проблемою Директорії. Становище, в якому вона опинилася, виявилось дуже тяжким: та велика армія, що забезпечувала повалення Гетьманщини, розтанула. Селяни розїхалися по домівках ділити панську землю. Україна була оточена ворогами. З півночі розпочався наступ більшовиків на Україну. На південному сході посилювалася армія Антона Денікіна. Південь України був зайнятий французами. У проводі не було єдиної думки щодо шляхів політичного і соціального розвитку України. Більшість його, зокрема, Володимир Винниченко, Микита Шаповал, прем'єр Володимир Чехівський, обстоювала радянську платформу і союз з більшовиками проти Антанти. «Права» частина уряду, яку підтримував Симон Петлюра, була за спільну дію уряду з Антантою проти більшовиків [55, с. 140-145].

Суперечку вирішили самі більшовики. На початку грудня 1918 р. їхні дивізії розпочали наступ на Україну, відкинувши тим самим можливість для союзу. Він супроводжувався масовою агітацією проти Директорії, звинуваченнями її в «буржуазності». Характерно, що більшовицькі лідери, зокрема, Георгій Чичерін, заявляли, що ніякого війська РРФСР в Україні немає, а є армія українського, цілком незалежного уряду (*як це нагадує сучасну «гібридну війну» Росії проти України!*). На бік більшовиків перейшли Матвій Григор'єв, Нестор Махно, Зелений. Україна вкрилася повстанськими загонами, що не визнавали влади Директорії і діяли на власний розсуд, довільно змінюючи орієнтацію.

Після сутички між арміями УНР та Антона Денікіна Київ опинився в руках останнього. Ця київська катастрофа виявила ще одну проблему – ідеологічне розходження між Українською Народною Республікою та Західноукраїнською Народною Республікою. Тоді як Директорія та уряд УНР не допускали й думки про союз з Антоном Денікіним, ЗУНР своєю головною метою ставила боротьбу з Польщею й охоче йшла на союз із білогвардійцями, сподіваючись, що Антанта допоможе їй у війні.

Директорія 24 вересня 1919 р. оголосила війну Денікіну, після чого опинилася між трьох вогнів – більшовиками, денікінцями, поляками. Генерал Мирон Тарнавський 7 листопада 1919 р. від імені Української галицької армії уклав конвенцію з Денікіним, за якою вона віддавалася в його розпорядження. Директорія ж розпалася, Андрій Макаренко і Федір Швець передали повноваження Симону Петлюрі і відбули за кордон. Симон Петлюра подався до Польщі шукати допомоги [64]. Результат відомий.

Палітра подій того часу буде не повною без хоча б конспективної характеристики збройних формувань, які діяли на теренах України. Ще на I військовому з'їзді його делегати висловилися за автономію України, обрали Український генеральний військовий комітет (УГВК) на чолі із С. Петлюрою та окреслили заходи з українізації армії, що поклато початок формуванню українських збройних сил. Уже на II Всеукраїнському військовому з'їзді (червень 1917 р.), на якому В. Винниченко зачитав текст І Універсалу, зібралася 2,5 тис. делегатів, які представляли близько 2 млн військових-українців. Українізація армії набирає реальних рис, чому сприяв наказ О. Керенського, в якому наголошувалося: «З метою планомірного укомплектування українцями частин армії наказую поповнювати надалі українцями 14 піхотних, 1 стрілецьку дивізію та 2 важкі артилерійські дивізіони». Українізація мала здійснюватися «поступовим вливанням в частини чинів українського походження». При цьому мала зберігатися загально-військова організація, українізація названих частин повинна була здійснюватися у порядку, що повною мірою зберігав їхню боєздатність [62].

Разом з тим формування українського війська не виправдано затягнулося. Лише 26 грудня 1917 р. Генеральний секретаріат визначив, що армія УНР має формуватися на засадах добровільності та оплати. Мала Рада ухвалила закон про створення народного війська «для оборони рідного краю». Передбачалося, що Генеральне секретарство з військових справ мало приступити «до повільної демобілізації сучасної армії», після чого регулярна армія скасовувалася.

Паралельно із створенням армії УНР почалося формування добровільних військово-міліційних підрозділів Вільного козацтва. Цей процес активізувався восени 1917 р., охопивши більшість українських губерній. Вільнокозацькі частини створювалися за територіальним принципом і структурно склалися з сотень, куренів, полків, кошів. У жовтні в Чигирині відбувся Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва. Дві сотні його делегатів представляли 60 тис. «вільних козаків». З'їзд утворив керівний орган – Генеральну раду. Почесним отаманом Вільного козацтва був заочно обраний популярний генерал, командувач Першого українського корпусу Павло Скоропадський [62].

При аналізі військово-політичної ситуації в Україні 1917–1921 рр. не можна проігнорувати проблему кваліфікації збройного протистояння тих років, яке до цих пір відзначається різноб'єм. Його визначають як громадянську війну між різними суспільними класами, як російсько-більшовицьку окупацію України, як дві громадянські війни (перша – між різними групами українців, друга – між білими і червоними) тощо [4].

І в цьому немає нічого дивного. Адже на території України 1917 – 1921 рр. діяли такі збройні сили, як Робітничо-Селянська Червона Армія (РСЧА), Армія УНР (Центральної Ради і Директорії УНР), Українська Галицька Армія (УГА), Збройні Сили Півдня Росії генерала А. І. Денікіна, Російська («Русская») Армія генерала барона П. М. Врангеля. Окрім того, Українська Армія і Флот Української Держави гетьмана П. І. Скоропадського, які, правда, не були розгорнуті до боєздатного складу й помітного впливу на перебіг збройної боротьби не справили. Не кажучи вже про свого роду парамілітарні військові формування, про які буде сказано нижче.

При такому розкладі навряд чи можна заперечувати і громадянський, у т. ч., ха-

рактер воєнних конфліктів. Адже не слід забувати, що на численних фронтах протистоїли земляки, уродженці одних і тих же сіл і міст, котрі билися насамперед за своє право повернутися господарями до рідних домівок, а не вселитися в «окуповані». Тому поширена думка про неукраїнський національний склад червоних та білих армій є, на думку дослідника Олега Божка [4], недостатньо аргументованою. Адже росіяни, поляки, євреї та інші цілком могли бути (і були) уродженцями українських губерній, отже, потенційно, – громадянами УНР чи Української Держави у повній відповідності до законів, оскільки ті визначали громадянство не за національністю, а за місцем народження чи постійного перебування та за деякими іншими, менш суттєвими, ознаками.

Зазвичай, у літературі РСЧА і білогвардійські армії характеризуються як російські (такі, що склалися з росіян), Армія УНР, УГА – як українські (такі, що склалися з українців). Але при цьому такий підхід не враховує кілька суттєвих факторів: по-перше, по часу неукраїнські збройні сили перебували в межах України не менше, ніж українські; по-друге, всі без винятку збройні сили не були добровольчими й залучали до свого складу населення України по мобілізації (насилно), незважаючи на національність новобранців. Тому до РСЧА і білогвардійських формувань вливалися українці, до Армії УНР та УГА – неукраїнці.

На основі відповідних розрахунків Олег Божко спробував приблизно встановити чисельність українців у різних військових формуваннях. Отже, білогвардійські збройні сили. Ядром Збройних Сил Півдня Росії з кінця 1918 р. була Добровольча армія. Найзначніші поповнення вона одержувала з Кубані, компактно заселеною українцями. На кінець 1918 р. на 50% денікінські війська склалися із кубанських козаків, а етнічні українці кубанського походження становили, ймовірно, 20%. Весною 1919 р. денікінці розгорнули стратегічний наступ на Москву через Україну, суттєво наростивши свої сили за допомогою мобілізації на зайнятих територіях. Учасник подій, один із керівників Армії УНР та її історик генерал О. Удовиченко писав: «Населення українське ще не уявляло собі, що принесе йому нова «біла» влада, тому, хоч без особливого бажання, пішло по оголошенню мобілізації до армії Денікіна» [61, с.132].

Червона Армія. Найбільшого свого успіху вона досягла наприкінці 1920 р., коли розгромила всі організовані збройні формування своїх противників. Наприкінці 1920 – на початку 1921 року на території УСРР дислокувалися формування РСЧА загальною чисельністю близько 1 млн 200 тис. чол., серед них українців було до 9% (108 тис. чол.), росіян – 85% (1 млн 020 тис. чол.), інших – до 6% (72 тис. чол.). Усього ж на кінець громадянської війни чисельність РСЧА становила 5,5 млн чоловік, із них 753 тис. (13,7%) були українцями. Таким чином, на час найзначніших бойових успіхів наприкінці 1920 – на початку 1921 рр. РСЧА мала у своєму складі щонайменше таку ж кількість українців, як об'єднані українські армії (УГА і Армія УНР) в апогеї своїх перемог у серпні 1919 р. Це дозволяє дійти висновку, що збройне протиборство 1917 – 1921 рр. за своїм характером було не лише національно-визвольним змаганням, але й громадянською війною [4], драматичність якої підсилювалася участю у ній десятків повстанчих збройних формувань різних політико-ідеологічних спрямувань.

Чільне місце серед таких формувань займала Революційна повстанська армія України під орудою Нестора Махна, яка вела збройну боротьбу проти австро-угорської та німецької окупаційних армій, Гетьманату, Директорії, білогвардійців, окупаційних військ Радянської Росії. Своє основне завдання загони Махна, як й інших селянських отаманів, бачили у захисті інтересів дрібних землевласників під гаслами анархізму. Район операцій махновців простягався від Дністра до західних меж Війська Донського.

Весною 1919 р. військо Нестора Івановича досягло 15-20 тисяч, згодом він домовляється щодо спільних дій з Червоною Армією проти Врангеля в Криму. Досягнувши бажаного результату, командування РСЧА розпочало винищення загонів Н. Махна, який у 1921 р. змушений був прийняти рішення про завершення своєї боротьби [38, 39].

Серед повстанських отаманів вирізняється Никифор Григор'єв, колишній офіцер царської армії, активний учасник українізації частин російської армії та створення на їхній основі регулярних частин армії Української Народної Республіки (у званні підполковника). У січні 1919 р. призначається Симоном Петлюрою на посаду Головного

отамана Повстанських військ Херсонщини, Запоріжжя і Таврії, але через деякий час розчарується у можливостях Директорії і заявляє, що «це люди не фахові і не на місці, я їм не вірю і переходжу до більшовиків...». За операцію по звільненню півдня України від військ Антанти був нагороджений найвищою тодішньою радянською нагородою – орденом Червоного прапора – і став начальником 6-ї Української радянської дивізії Української Червоної Армії. Проте незабаром у Єлисаветграді Херсонської губернії (нині – Кропивницький) начдив Григор'єв підняв антибільшовицьке повстання і розпочав наступ проти Червоної Армії, який у кінцевому рахунку не увінчався успіхом через неузгодженість дій окремих лідерів об'єднаної повстанської армії, зокрема, Нестора Махна. Після загибелі (застрелений Махном за звинуваченням у погромах) деякі повстанські загони Григор'єва приєдналися до махновців, а більшість під ударами більшовиків і денікінців просто розсіялися [17].

Не відрізнялися стабільністю своїх симпатій й інші повстанські ватажки – Данило Ількович Терпило (отаман Зелений) [59], Євген Петрович Ангел [1], Ілько Тимофійович Струк [58]. А Юліан Арсентійович Мордалевич, котрий був навіть командувачем Північним фронтом повстанських сил Правобережної України під час Другого зимового походу, після початку повальних арештів «з'явився з повинною» до більшовиків, написав «відозвув» до повстанців із закликом скласти зброю, опубліковану республіканською пресою, що справило деморалізуючий вплив на українські сили [43]. Невеликим винятком можна вважати діяльність Костянтина Юрійовича Пестушка, який послідовно боровся проти більшовиків, у Холодному Яру був обраний Головним отаманом, як Степовий-Блакитний [47], а також Василя Степановича Чучупака, що воював з більшовиками і денікінцями, брав участь у Першому зимовому поході Армії УНР [67].

Це – далеко не повний перелік самостійних повстанських отаманів на теренах України, які, хоч і трималися, в основному, проукраїнських поглядів, нерідко через різні тактичні міркування змінювали свої політичні орієнтації. І діяли вони на фоні калейдоскопічної картини різноманітних державних утворень – від національно-державних (УНР, Українська держава, ЗУНР, Кримська Народна Республіка, Кубанська Народна Республіка) до квазідержавних (Холодноярська Республіка, Республіка Гуляй-Поле, Баштанська республіка, Висунська народна республіка, Мліївська республіка, Республіка Чорного Лісу, Ямпільська республіка) і радянських (Українська Народна Республіка Рад, Донецько-Криворізька Радянська Республіка, Одеська Радянська Республіка, Радянська Соціалістична Республіка Тавриди, Українська Радянська Республіка, Кубанська Радянська Республіка, Кубано-Чорноморська Радянська Республіка, Українська Соціалістична Радянська Республіка, Галицька Соціалістична Радянська Республіка, Бесарабська Радянська Соціалістична Республіка).

Безсумнівним дестабілізуючим фактором національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. виступали етнічні конфлікти, які загострилися на фоні революційних подій, в т. ч. завдяки діяльності неукраїнських політичних партій. Через обмежені рамки статті зупинимося на цій проблемі чисто фрагментарно, а для більш широкого розуміння процесів відішлемо читача до наукової розвідки Володимира Устименка «Політичні причини етноконфліктних ситуацій», опублікованої у збірнику «Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.», 2013, випуск 9 [66].

Зазначимо, що у сфері національно-державного будівництва вирішення національного питання стало основною стратегічною метою Центральної Ради. Її лідери розуміли, що для цього перш за все потрібно було порозумітися з неукраїнською революційною демократією. Принципові положення були вироблені на Всеукраїнському національному конгресі. Деяко пізніше вони були конкретизовані у І Універсалі Центральної Ради [65, с. 104-105].

Абсолютно протилежним виявилися настрої в середовищі російських політичних партій. І праве, і ліве крило (за винятком більшовиків) російської революційної демократії кинулися таврувати дії українців. Кадетська «Речь», меншовицька «Рабочая газета», есерівське «Дело народа» відкрито критикували І Універсал, звинувачували Центральну Раду за «ленінство у національному питанні». Ухвалення І Універсалу

газета «Речь» кваліфікувала як ще одну ланку німецького плану розкладу Росії, а дії Центральної Ради – як відмову підкорятися Тимчасовому уряду. [46, с. 70-71; 5, с. 442, 445].

Певною віхою у вирішенні національного питання в Україні став III Універсал Центральної Ради. «Український народ, сам довгі роки боровшись за свою національну волю і нині її здобувши, – зазначалося в документі, – буде твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей, на Україні суцїх, тому оповіщаємо, що народам великоруському, єврейському, польському та іншим на Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їм права і свободи самоврядування в справах їх національного життя, та доручаємо нашому Генеральному секретарству національних справ подати нам в найближчому часі законопроект про національно-персональну автономію» [65, с. 401].

Польські національні партії підтримали ідею проголошення державності України, разом з тим негативно оцінивши задекларовану Універсалом ліквідацію права власності на землю, передачу її в розпорядження земельних комітетів без викупу [65, с. 302]. Це зумовлювалось, насамперед, їхніми економічними інтересами. Адже в руках польських великих і середніх землевласників Київщини, Волині та Поділля знаходилася половина усіх земель.

Засудила позицію Центральної Ради Партія народної свободи (кадети), соціальної базу якої становили вищі кола ліберальної інтелігенції і чиновництва, середня буржуазія, земці. За своїм національним складом партія не була чисто російською, її членами були також багато українців і євреїв. На VI з'їзді кадетів у травні 1917 р. чітко проголошено: «Збереження державної єдності Росії – це та межа, яку партія не переступить. Розклад держави на суверенні, хоч би й частково, одиниці для партії цілком неможливий...» [57, с. 66; 21, с. 47]. Тому природно, що більшість кадетів не підтримала IV Універсал Центральної Ради. Їхня політична платформа зводилася до пошуків співпраці з українськими демократичними партіями, які не визнали самостійності України.

Підтримували ідею унітарної держави і російські меншовики. У 1917 р. в Україні діяло 50 місцевих осередків РСДРП (м), чисельність їх членів становила 40 тис. [65, с. 537]. При обговоренні III Універсалу меншовики вимагали національно-персональної автономії для всіх національних меншин і, в першу чергу, для великоросів, поляків та євреїв. Узагалі ж вони продовжували свою політичну лінію на збереження «єдиної і неподільної Росії».

Програма більшовиків містила тезу про визнання права нації на самовизначення «аж до відокремлення», але висувалась вимога – не змішувати це право з питанням необхідності відокремлення тієї чи іншої нації в той або інший час. Факти свідчать, що більшовики підтримували українські вимоги лише в цілях підризу влади Тимчасового уряду.

Досить впливовою в Україні була партія російських есерів. Її осередки діяли в усіх губерніях. Загальна чисельність становила 69 тис. чоловік [65, с. 532].

Слід зауважити, що перевага російських політичних партій в Україні створювала великі труднощі для втілення в життя навіть найменших українських вимог, і без згоди російських меншовиків, есерів, кадетів українські визвольні сили не могли б вирішувати головні питання української революції.

Свою специфіку щодо національного питання мали й інші політичні партії національних меншин. Так, наприклад, єврейські партії мали досить широке представництво у Центральній Раді – 6% місць депутатів Ради [54, с. 55]. Однією з найвпливовіших єврейських партій в Україні був Бунд, чисельність якого весною 1917 р. значно зросла. [44, с. 46]. Програма партії з національного питання закріплювала такі вимоги: єдина і неподільна Росія, для кожної національності право на вільний розвиток, тобто рівноправність мов національних меншин, автономія територій, які відрізняються своїми економічними, національними і побутовими особливостями. Національно-персональна автономія стала також центральним пунктом партійної програми Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії. В цілому ж усі єврейські партії, включно із

сіоністськими, визнавали Центральну Раду вищим органом влади в Україні, виявляли бажання з нею співпрацювати.

Заважали консолідації національних меншин навколо ідеї української державності погляди крайніх націоналістів, зокрема, М. Міхновського, оприлюднені ним ще у 1903 р.: «Усі люди – твої брати. Але москалі, ляхи мадяри й жиди – це вороги нашого народу, як довго вони панують над нами і визискують нас» [41, с. 9]. Тому М. Грушевський, як Голова Центральної Ради, змушений був від імені української влади виправдовуватися: «Чи се за нашою згодою і відомістю виголошуються по різних містах такі слова, що Україна тільки для українців, а «кацапам» звідси треба вибиратись, що всякі посади на Україні повинні тепер займати тільки українці, а іншим людям робити тут нічого... Ні я, ні мої товариші, – організовані Українці, – не згоджувалися з такими поглядами, не мали ніяких таких гадок, навпаки – звідси проти них виступали і виступатимуть, бо вони незгідні ні з нашими принципами, ні з інтересами України. Ми думаємо якраз, що Україна не тільки для українців, а для всіх, хто живе на Україні... Всякий, хто водиться такими поглядами, дорогий співгромадянин для нас, незалежно від того, хто б він не був – Великорос, Жид, Поляк, Чех». [22, с. 32].

На жаль, після приходу до влади Директорії вона не поспішала відновлювати у повному обсязі ті установи національного самоврядування, які існували при Центральній Раді. Реально відродження інститутів національної автономії торкнулося лише єврейської меншини – сформовано міністерство єврейських справ. Російська ж та польська, як, зрештою, й інші національні меншини, не мали в системі вищих органів державної влади та управління власних національних установ, які б опікувалися їхніми інтересами і втілювали в життя проголошене право на автономію, а до компетенції існуючих державних органів ці завдання безпосередньо не входили. Це, на думку П. Христюка, було однією із помилок Директорії. Хоча, з іншого боку, з історії добре відомо, як важко в російській свідомості приживалася ідея автономії України і якою недоброзичливою була її реакція на IV Універсал Центральної Ради. Що ж до польських політичних сил, то корективи в їхню діяльність внесли процеси відродження Речі Посполитої.

Багато істориків акцентують увагу на значному, навіть вирішальному, впливі на поразку Української революції зовнішніх чинників, у т. ч. політики держав Антанти. У своїх висновках вони солідаризуються з оцінкою С. Петлюри: «Ми потерпіли велику невдачу... через нашу ізольованість од світу і ту блокаду, в яку кинула нас Антанта... А провадити боротьбу при таких обставинах та ще творити при цьому державу абсолютно не можна...» [36, с. 106]. Микола Держалюк основну відповідальність за занепад української державності покладає на невизнання її Францією та Англією, які віддавали перевагу інтересам єдиної Росії, все одно – монархічної чи більшовицької. На його думку, в основу визначення майбутнього націй Східної Європи лягли їхні дискримінаційні критерії, що базувалися на поділі усіх народів на історичні й неісторичні, що найбільше вдарило по українській нації [26, с. 174–175]. Крім того, автор приходить до висновку, що політика країн Антанти і Радянської Росії в українському питанні, хоч і здійснювалася різними методами, все ж була спрямована на досягнення однакової мети – загарбати й поділити українські землі. Тож Антанта виявилася потенційною союзницею більшовицької Росії в руйнації української державності. Причому примирення цих сил значною мірою відбувалося на антиукраїнському ґрунті [26, с. 216–217].

Натомість представники консервативного напрямку зарубіжної української історіографії бачили причини краху української національної державності передусім у внутрішніх проблемах українського національного руху. Аналізуючи причини поразки української національної державності, Лисяк-Рудницький дійшов висновку про необхідність відмовитися від легенди про безчисленні полчища ворогів, що зруйнували українську державу. «Совітська експансія здібна була поширитися тільки на ті країни, – писав дослідник, – що їх власне безголов'я робило з них легку здобич. Якщо могли зберегти незалежність Фінляндія, мініатюрні балтійські республіки, розташовані перед воротами Петрограду, то чи не повинна була встояти кількадесятимільйонна Україна, з її велетенськими ресурсами?» [37, с. 59]. Подібну позицію поділяв і В. Винниченко

у своїй праці «Відродження нації», а також сучасний український історик О. Павлюк, який підкреслює, що Радянська Росія також перебувала в несприятливих міжнародних умовах, але, незважаючи на це, змогла відстояти свою державність [45, с. 390].

Необхідно погодитися з тим, що українські вимоги щодо незалежності не були сперті на таку ж національну консолідацію, як у Польщі чи Фінляндії, інакше результати боротьби могли б бути іншими. Та й сама зовнішня політика Директорії відзначалася непослідовністю і непередбачуваністю вже з її перших міжнародних кроків. Так, 19 грудня 1918 р. вона направила відверто недружню ноту урядам країн Антанти, у якій попередила, що «не потребує помочі держав Антанти, про яку благов гетьман», і вимагала пояснень «цілей висадження їхніх військ на Україні», здійсненого без узгодження з Директорією. А вже через тиждень запевняла Антанту у своїх намірах виконувати «всі міжнародні зобов'язання, що успадкувалися УНР від колишньої Російської імперії пропорційно силам України» [12, с. 607–608].

Значною мірою такі карколомні гамбіти пояснювалися глибокими розбіжностями в українському керівництві щодо пріоритетного зовнішньополітичного курсу відновленої УНР. Основні положення зовнішньої політики Директорії, офіційно оголошені в перші дні її правління, передбачали дружній нейтралітет щодо німецьких військ, дружбу і згоду з Радянською Росією, недопущення окупації України союзниками. Тож одним із факторів, що мали суттєвий вплив на ставлення держав Антанти до України, була лівизна Директорії. Той же В. Винниченко визнавав, що держави Антанти розглядали рух, очолюваний Директорією, як більшовицький [7, с. 228]. Отже, такий, що здатний зруйнувати «санітарний кордон» проти радянської Росії у Східній Європі за участі відродженої Польщі, Дону, Кубані і білого руху. Не додавали довіри до Директорії її переговори про співпрацю та взаємодію то з Антантою, то з Німеччиною, то з Радянською Росією, то з Польщею, то з білогвардійським рухом. Хоча, з іншого боку, часта зміна військово-політичного курсу, на думку В. Яцюка, свідчила про активний пошук Україною свого місця в геополітичній системі інтересів [70, с. 13]. Натомість О. Павлюк обстоює думку, що така політика була вкрай шкідливою, фатальною [45, с. 391].

Суттєвий вплив на політику Антанти щодо України мали її відносини з німецько-австрійським блоком як під час війни, так і після її завершення. У липні 1919 р. Директорія спробувала відновити військово-політичні відносини з Німеччиною. Більше того, частина професійних офіцерів – українців УГА наполегливо пропонувала створити незалежну Українську державу під керівництвом ерцгерцога Вільгельма Габсбурга, а це не лише створювало проблеми у відносинах між УНР і ЗУНР, але й мало вплив на політику держав Антанти [50, с. 99, 106, 112]. А найвагомішим аргументом у політиці держав Антанти щодо України став той, що її зміцнення могло посилити Центральні держави, з якими в Україні склалися кращі взаємини. Усі інші фактори – слабкість збройних сил, певна неконсолідованість суспільства і політичної еліти відігравали другорядну роль [26, с. 216 – 217].

Узагалі, основним чинником, що визначав політику Великої Британії, Франції, США, Польщі щодо України, були не їхні антиукраїнські настрої, як це часто фігурує в дослідженнях вітчизняних істориків, а їх національні інтереси. А вони у 1920 р. вимагали встановлення торговельно-економічних відносин з Росією, що мали якимось чином компенсувати жахливі матеріальні втрати періоду Першої світової війни. Окрім того, в умовах, коли вирішувалася доля війни і миру, майбутнього всього світу, українське питання і не могло отримати достатньої уваги з боку світових лідерів. Крапку в остаточному визначенні політики держав Антанти поставила сама Радянська Росія, що визнала п'ять прибалтійських держав, відмовилася від революційного походу на Європу, прийняла лінію Керзона за кордон між Росією та Польщею, примирилася з Румунією щодо Бессарабії, припинила втручання у справи Середньої Азії тощо.

Отже, можна зробити висновок: хоч зовнішні фактори, особливо в умовах воєнного перерозподілу кордонів, мали серйозний вплив на поразку української національної державності у 1919–1921 рр., однак вони визначалися, передусім, внутрішніми характеристиками українського національного руху, а також національними

інтересами держав-переможниць. Низка факторів, що характеризували тогочасний український національний рух та дії його проводу – слабкість, відсутність зваженої зовнішньої політики Директорії, її лівизна, зв'язки українських дипломатів з Німеччиною й Австрією тощо – не створювали стимулів для держав-переможниць підтримати українську національну державність.

Таким чином, є всі підстави погодитися із загальними висновками щодо причин поразки Української революції 1917–1921 років, що містяться у відповідному Зверненні Президента

По-перше, хибні ідеологічні установки: орієнтація на федерацію з Росією та дурман соціалістичної та комуністичної доктрин, які розпалювали класову та соціальну ненависть між різними верствами українського суспільства і робили його вразливим перед зовнішнім ворогом.

По-друге, недалекоглядний, короткозорий пацифізм українських очільників, який завадив вчасно створити справжнє українське військо, тверезо оцінити загрозу з боку Росії для незалежної України і твердо підготуватися до зовнішньої агресії що з боку білих, що зі сторони червоних.

По-третє, відсутність міжнародної підтримки України в роки вирішальної сутички з росіянами, що залишило її сам-на-сам з агресором.

По-четверте, брак внутрішньої єдності, політичні чвари, анархія, отаманщина, як головні перешкоди на шляху до української державності.

1. Ангел Євген Петрович. Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: wikipedia.org.ua.

2. Базилевський В. Холодний душ історії. /Володимир Базилевський. – К.: «Ярославів Вал», 2008. – 673 с.

3. Белые армии, черные генералы. – Ярославль, 1991. – 286 с.

4. Божко О. Українці на фронтах громадянської війни 1917-1921 рр. /Олег Божко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.google.com.ua>.

5. Верстюк В.Ф., Горобець В.М., Толочко О.П. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Українські проекти в Російській імперії. /В. Ф. Верстюк, В. М. Горобець, О. П. Толочко – К., 2004. – 370 с.

6. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. /В. Верстюк, Т. Осташко. – К., 1998. – 254 с.

7. Винниченко В. Відродження нації: У 3 ч. – /В. Винниченко. К.; Відень, 1920. – Част. 3. – 542 с.

8. Вікіцитати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikiquote.org

9. Врангель П. Воспоминания генерала барона П. Н. Врангеля: В 2 ч. – М., 1992. – Т. 2. – 543 с.

10. Галушко К. Український вимір Лютневої революції 1917 року в Російській імперії. 24 лютого 2017 р. /Кирило Галушко. Дзеркало тижня. Україна. 2017, №7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/HISTORY/ukrayinskiy-vimir-lyutnevoyi-revoluciyi-1917-roku>

11. Герасименко К. В. Махно; Деникин А. И. Большевицкий переворот. /К. Герасименко, А. И. Деникин. – Запорожье, 1990. – 70 с.

12. Головченко В. Українсько-антантівські переговори 1919. /В. Головченко // Українська Дипломатична енциклопедія. – К., 2004. – Т. 2. – 765 с.

13. Городня Н. Зовнішньополітичні фактори поразки української національної державності 1917-1920 рр.: критичний аналіз. /Н. Городня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://papers.univ.kiev.ua/1/istorija/>.

14. Гражданская война и военная интервенция в СССР: Энциклопедия. – 2-е изд. – М., 1987. – 712 с.

15. Гражданская война на Украине 1918 – 1920: Сб. документов и материалов в 3 т., 4 кн. – Т. 2. – К., 1967. – 654 с.

16. Гречко А. А. На страже Союза Советских Социалистических Республик. /А. А. Гречко //Военно-исторический журнал. – 1972. – № 12. – С. 2 – 10.

17. Григор'єв Никифор Олександрович. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikipedia.org.ua.
18. Гриневич Л. Військове будівництво в Радянській Україні (1917 – початок 30-х років ХХ ст.) // Історія українського війська (1917 – 1995). – Львів, 1996. – 435 с.
19. Гриф секретности снят: Потери Вооруженных Сил СССР в войнах, боевых действиях и военных конфликтах: Статистическое исследование. – М., 1993. – 532 с.
20. Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації ХІХ – ХХ століття. / Я. Грицак. – К., 1996. – 389 с.
21. Гриценко А. Політичні сили в боротьбі за владу в Україні (кінець 1917 – початок 1919 рр.). – К., 1993. – 275 с.
22. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – 35 с.
23. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї. / Тарас Гунчак. – К.: «Либідь», 1993. – 46 с.
24. Деникин А. И. Поход на Москву («Очерки русской смуты»). / А. И. Деникин. – К., 1990. – 265 с..
25. Деникин А. Очерки русской смуты. Вооруженные силы юга России. Распад Российской империи. Октябрь 1918 – январь 1919. – Минск, 2002. – 305 с.
26. Держалюк М. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр. / М. Держалюк – К., 1998. – 240 с.
27. Дециньський Л., Панюк А. Міжнародні відносини України. / Л. Дециньський, А. Панюк. – К., 2001. – 355 с.
28. Документи трагічної історії України (1917 – 1927 рр.). – К., 1999. – 435 с.
Енциклопедія українознавства. – Т. 4. – 1962. Перевидання в Україні. – Львів, 1994. – 755 с.
29. Історія українського війська. Третя частина. Збройні сили сучасної доби. – Львів, 1936. – 568 с.
30. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України 1917 – 1920. / О.Л. Копиленко, М.Л. Копиленко. – К. 2000. – 232 с.
31. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Б. Кравченко. – К., 1997. – 211 с.
32. Кравчук М. В. Правові основи будівництва національних Збройних сил України в 1914 – 1993 рр. (організація, структура, штати): Історико-правове дослідження. / М. В. Кравчук. – Івано-Франківськ, 1997. – 285 с.
33. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернативи поступу: Критика історичного досвіду. / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. – К., 1996. – 155 с.
34. Крушельницький А.В., Молодцыгин М.А. Становление РККА как армии дружбы и братства народов. / А.В. Крушельницький, М.А. Молодцыгин // Боевое содружество советских республик. – М., 1982. – С. 23–29.
35. Липинський Вячеслав Казимирович. / Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikipedia.org
36. Лист до Д. Антоновича // Симон Петлюра: Статті. – К., 1993. – 150 с.
37. Лисяк-Рудницький І. Вклад Галичини в українські визвольні змагання. / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – Т. 2. – 355 с.
38. Махно Нестор Іванович. / Составитель В. Ф. Верстюк. – К.: Дзвін, 1991. – 192 с.
39. Махно Нестор Іванович. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikipedia.org.ua.
40. Мірчук П. Українська державність 1917– 1920. / П. Мірчук. – Філадельфія, 1967. – 235 с.
41. Міхновський М. Самостійна Україна. – К., 2003. – 35 с.
42. Молодцыгин М. А. Социальный и национальный состав Красной Армии в годы гражданской войны. / М. А. Молодцыгин // Армия и общество 1900 – 1941 гг.: Статьи, документы. – М., 1999. – С. 121 – 143.
43. Мордалевич Юліан Арсентійович. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikipedia.org.ua.
44. Найман О. Єврейські партії та об'єднання України (1917–1925 рр.). – К., 1998. – 122 с.

45. Нариси історії дипломатії України /За ред. В. Смолія. – К., 2001.– 545 с.
46. Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект. – К., 2000. – 165 с.
47. Пестушко Костянтин Юрійович. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikipedia.org.ua.
48. Політичні партії в умовах трансформації українського суспільства. Генеза багатопартійності в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: info-library.com.ua/books-text-6752.html
49. Поляков Ю. А. Советская страна после окончания гражданской войны: территория и население. /Ю. А. Поляков. – М., 1986. – 150 с.
50. Радченко Л. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1920 рр. /Л. Радченко. – Х., 1996. – 288 с.
51. Революция на Украине по мемуарам белых. – М., Л.: Государственное издательство, 1930. – 435 с.
52. Романчук О. Ульгиматум. Хроніка одного конфлікту між Раднаркомом РРФСР і Центральною Радою. /О. Романчук. – К., 1990. – 62 с.
53. Скрипник Микола. Ленін про Україну. /Микола Скрипник. //ЛІВА. Інтернет-журнал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: liva.com.ua.
54. Солдатенко В. Єврейське представництво в Центральній Раді. /В. Солдатенко // Єврейське населення Півдня України: історія та сучасність. Тези до наукової конференції 19-20 листопада 1992 р. – Запоріжжя, 1992. – С. 54-66
55. Солдатенко В.Ф. Українська революція: Історичний нарис. – К., 1999. – 195 с.
56. Соловійова В. Українська дипломатія у країнах Центральної Європи 1917–1920 рр. /В. Соловійова. – Донецьк, 2004. – 185 с.
57. Старух О. Український трикутник: унітаристи, самостійники, федералісти. / О. Старух // Українська революція: 1917 – поч. 1918. Проблеми, пошуки, узагальнення. Збірник наукових статей. – Запоріжжя, 1998. – С. 68 – 86
58. Струк Ілько Тимофійович. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikipedia.org.ua.
59. Терпило Данило Ількович. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikipedia.org.ua.
60. Тютюнник Ю. З поляками проти України. /Ю. Тютюнник. – Державне видавництво України, 1924. – 101 с.
61. Удовиченко О. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917 – 1921. /О. Удовиченко – К.: Вид-во «Україна», 1995. – 206 с.
62. Україна під час революції 1917 – 1920 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.litorys.com.ua/encyclopedia/khronolog-ya-rozvitku-pod-ya/khronolog-ya-rozvitku-ukra-ni-p-d-chas-revoljuts-1917-1920-rr/>
63. Українські політичні партії XIX – початку XX століть. //Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikipedia.org/wiki
64. Українські політичні партії у боротьбі за державність. /Інтернет-бібліотека: навчальна література. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ibib.ltd.ua/index.html>
65. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1996. – 452 с.
66. Устименко В. Політичні причини етноконфліктних ситуацій. /Володимир Устименко. //Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр., 2013, випуск 9. – С. 45-64.
67. Чучупак Василь Степанович. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: wikipedia.org.ua.
68. Шанковський Л. Українська Галицька Армія: Воєнно-історична студія. / Л. Шанковський – Вінніпег, 1974. – 274 с.
69. Щусь О.И. О некоторых вопросах военного строительства на Украине в 1919 (на примере деятельности Киевского военного округа). /О. И. Щусь //Украина в

1917–1921 гг.: Некоторые проблемы истории: Сборник научных трудов. – К., 1991. – С. 204 – 226.

70. Яцюк В. М. Військово-політична діяльність Директорії УНР (1918–1920): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. /В. М. Яцюк. – Х., 2000. – 35 с.

На основании исторической литературы и документальных источников в статье осуществляется ретроспективный анализ сложных и противоречивых событий на украинских землях периода 1917–1921 гг., обращается внимание на несформированность национальных государственно образующих традиций, неблагоприятные внутренние и внешние факторы, которые в синтезе с просчетами руководителей Центральной Рады, Гетьманата и Директории привели к поражению Украинской революции.

Ключевые слова: Украинская революция, Центральная Рада, Гетманское государство, Директория, УНР, ЗУНР, Армия УНР, Украинская галицкая армия, повстанческие атамань, политические партии, Универсалы, Брестский договор, Антанта, Четверной союз, большевики, белогвардейцы.

Michael Koropatnik

Ukrainian revolution 1917-1921: view from the present

In the article on the basis of historical literature and documentary sources is made retrospective analysis of complex and controversial events in the Ukrainian territory of the period 1917-1921. The attention pay to undeveloped national public traditions, adverse internal and external factors, which in the synthesis of miscalculations of heads of the Central Rada, the Hetmanate, and the Directory led to the defeat of the Ukrainian revolution.

In fact, heads of the Ukrainian Central Rada ware not under force to tie social issues with national liberalization. The same was observed in time of Directory where again sorted out relationship Petliura and Vynnychenko, whose side to take: Moscow or Entente. After the overthrow of Skoropadsky army was caught up with villages, Vinnichenko resigned, and Petliura became the Commander in Chief. As in the day the Ruins, the top has taken otamanstvo and inertia of the masses.

It is important that the programs of the leading ukrainian parties was not to build an independent Ukrainian State, but only within the framework of the Federation of Russia. Already, not to mention the all-Russian political forces.

A negative factor was the slow process of the formation of the national armed forces (the army of the UNR, the free Cossacks), and active work on the Ukrainian territory of the Red Army, the armed forces of South Russia (Denikin troops), a Russian army of Wrangel and various rebel groups with the unpredictable intentions of their atamans – Angel, Grigoriev, Makhno, Mordalevich, Pestushka, Struka, Terpylo, Chuchupaka and others.

In General, the defeat of the Ukrainian revolution lies in false ideological settings of the Ukrainian heads, their short-sighted pacifism and the absence of international support in the years of the decisive battle with Russians, lack of internal unity, political quarrels, anarchy, atamanschina .

Keywords: The Ukrainian revolution, the Central Rada, the Hetman State, the Directory of UNR, UNR army, insurgent atamans, political parties, Universals, Brest Treaty, Antanat, Fourth alliance, the Bolsheviks.